

Personlighetsdanning hos barn som växer upp med en förälder

Av barnpsykiatern *Karl R. Grunewald*, Kristianstad

I barnpsykiatriskt arbete finner man ständigt en hel rad samverkande faktorer bakom ett insufficienstag. Det är bara lekmannen förunnat att förenkla problemet till att härröra sig från en orsak. Detta faktum får likväl ej hindra oss från att rent generellt studera vad en viss faktor kan betyda; vid tillämpningen i det enskilda fallet fordras emellertid en noggrann avvägning med andra faktorer.

Antalet barn, som växer upp med endast en förälder under längre eller kortare tid av sitt liv, ökar ständigt. För många betyder det kanske ringa — för andra är det en avgörande eller bidragande orsak till symtom på psykisk störning under barndomen med eventuell långvarig själslig omogenhet efter pubertetsåren som följd. Konstitutionella och sociala faktorer — t.ex. om barnet har syskon och dessas kön — synes ofta vara avgörande om sådana symtom kommer att uppstå. Här kan dock ej alla sådana bidragande faktorer behandlas utan skall intresset koncentreras kring föräldraförhållandet.

Faran av en uppsats som behandlar ett ämne i vilket många läsare är personligt engagerade är uppenbar. Den kan reaktivera problem, som man lyckats komma förbi, och skuldkänslor som man kanske lyckats brygga över. Problemet punktbelyses och kan därigenom få en allt för stor betydelse för den ene men kanske å andra sidan förnekas helt av den andre, som ej vågar anamma det utan stöter bort allt dylikt psykologiskt orsakssamband som ett nonsens. Faran att okritiskt tillämpa det som är karakteristiskt för en hel grupp på det individuella fallet har redan berörts. Denna fara föreligger särskilt när faktorn är så iögonfallande som att barnet endast har en förälder. Dessa förhållanden har dock ej hindrat mig att skissera en mall med maning till försiktighet vid användning.

Litteratur i ämnet

När man i litteraturen försöker få en uppfattning om de personlighetsstörningar, som kan bli följden av att endast ha en förälder under sin uppväxttid, finner man dessvärre ej mycket. Det är egentligen endast i brottsstatistiken som detta förhållande belyses. Sålunda undersöktes 1952—1953 126 slumpvis uttagna manliga korttidsfångar i Köpenhamn (Berntsen och Christiansen, 1955). Man fann att endast 57 % av dem hade växt upp med båda föräldrarna till 14 års ålder. En liknande undersökning gjordes år 1953 av 428 i Sverige till förvaring och internering dömda (Eriksson m.fl., 1953). Av dem hade endast 35 % växt upp med båda föräldrarna till 15 års ålder.

Intressantare är kanske följande undersökning: Dahlström undersökte 1936 2.500 11-åriga pojkar i Stockholm. Han har följt dem i ca 20 år och fann att av de pojkarna, som 1936 endast hade en mor och ej någon far (92 st) var fram till 1956 20 % straffade för brott (här synonymt med upptagna i straffregistret). Av de (33 st), som endast hade en far och ej någon mor var 15 % straffade för brott och av de, som var "barnhusbarn" (13 st) var ca 30 % straffade för brott. Av de pojkarna med i dessa avseenden "icke olämpliga" familjeförhållanden (2 037 st) var ca 9 % straffade för brott.

Dessa siffror får ej tolkas som om det förelåg ett direkt orsakssamband mellan uppfostran i en splittrad familj och ökad brottslighet. Som tidigare betonats måste man räkna med en rad andra faktorer bl. a. orsakerna till att sådan splittring uppkom, ärftlighet m.m. Likväl har jag velat lämna dessa uppgifter, då de visar oss hur angeläget det enbart ur denna synpunkt är att vi hjälper och stödjer barn med en förälder i större utsträckning än hitintills.

Vi vet ej hur många barn i olika åldrar som har enbart en förälder, men Curman, Jonsson och Kälvesten har under de sista åren under-

sökt 222 slumpvis uttagna Stockholmspojkar i åldern 8—16 år. De fann att 11 % uppfostrades av enbart en mor och 2 % av enbart en far. Av de pojkar i motsvarande ålder, som undersökts på barnpsykiatrisk rådgivningsbyrå i Stockholm hade 19 % enbart en mor. I år har det publicerats en undersökning av Per Olav Tiller, benämnd "Father absence and personality development of children in sailor families". Den situationen som skildras i dessa sjömansfamiljer är i många avseenden lik den som förekommer i flertalet skilsmäsofamiljer med barn. Jag ska därför be att längre fram få återkomma till denna undersökning. Här skall endast framhållas att barnens förhållande i skilsmäsofamiljerna snarast är sämre än i sjömansfamiljerna. I de senare förekommer t.ex. ej det för barnen ofta ytterst skadliga tvångsumgänget med den andra parten. Ej heller förefinnas hela den rad av lederande faktorer som förorsakat skilsmässan och modern tvingas ej till yrkesarbete lika ofta m.m.

Om jag i det följande mest uppehåller mig vid barn, som växer upp hos en mor utan att ha en far och då oftast efter en skilsmässa, är det för att detta kvantitativt förekommer så mycket oftare. Dock belyses även det omvända förhållandet längre fram.

Identifikationsförmåga

Under senare år har man alltmera fått klart för sig betydelsen av att barnet från början får uppträna sin förmåga till identifikation. Denna förmåga anses potentiellt föreligga hos varje spädbarn, men måste erhålla rätt grund för att utvecklas. Detta sker genom att barnet får tillfälle att från början lära känna en person, som den så att säga får leva sig in i och känna sig lika med. Sedan barnet blivit fäst vid och älskar en person, kan det rätt tillägna sig det, som personen försöker att lära barnet, om det i övrigt är moget. Detta återkommer i det välbekanta faktum att det man tycker om, det vill man äga. Det gäller sålunda att på ett positivt och välbalanserat sätt tillfredsställa spädbarnets behov och ej som främsta mål ha att det måste uppfostras eller läras. Först när barnet känslomässigt så att säga inkorporerats, har grunden lagts för att successivt alltmer fördröja dess krav på ögonblicklig be-

hovstillfredsställelse. Förmågan till identifikation tränas upp under spädbarnsåret och blir sedan den väg, på vilken barnet anammar och låter sig påverkas av omvärlden.

Faderns resp. moderns roll under barnets olika åldrar

Av bl.a. denna anledning spelar modern, med hänsyn till barnets personlighetsdanning, under de första åren den allt överskuggande största rollen, medan fadern först upp i 2—3 års åldern alltmer griper in i sammanhanget. Far liksom skiljer barnet från mor och bildar sedan en motviktssida till henne. Särskilt vid utvecklingen av det s.k. överjaget synes fadern spela en stor roll. (Detta begrepp är något vidare än det som vi kallar för samvete, men sammanfaller i viss mån därmed.) Man kan säga att fadern, för barnet i koltåren, kommer att representera det mera bestämmande, fastare, krävande, manliga osv. För pojkarna blir far både den, som de beundrar och skulle vilja likna, samtidigt som far, just genom sin auktoritativa läggning, blir den, som pojken samtidigt respekterar. Detta tillstånd tycks vara önskvärt och nödvändigt för bl.a. utvecklingen av ett välbalanserat och med den övriga personligheten välintegrerat överjag. Förutsättningen är dock att pojken i riktiga proportioner både tycker om och respekterar sin far — det ena liksom förutsätter det andra. För stor respekt stöter bort all identifikation till förmån för fruktan, för lite respekt — dvs. brist på naturlig auktoritet hos fadern — leder ej till beundran. Det har av psykoanalysen betonats att pojken upplever far som en rival i 5—6 års åldern. Det kan ingalunda sägas vara regel och mindre i dag än då nämnda skola var aktuell, sannolikt delvis beroende på att fäderna numera intresserar sig för sina barn och ingriper i uppfostran betydligt tidigare än förr.

Modern å andra sidan fortsätter oftast att förbliva den, som ständigt tar emot och för-låter. Hon är — eller borde vara — den goda, tillgivna, som barnet ständigt kan liksom sjunka tillbaks till. För flickan är den tidiga fadersrelationen inte lika pregnant men i stort sett är de dynamiska förhållandena sannolikt likartade. De tycks dels komma senare, dels inte bli skärpta vad som gäller komponenten respekt

i samma utsträckning; däremot tycks komponenten tycka om, ha en större betydelse. I varje fall tycks faderns roll när det gäller uppbyggnaden av överjaget hos flickor inte vara av samma vitala betydelse, som när det gäller pojkar.

Om förskoleåldern är den första viktiga perioden beträffande barnets relation till sin far, kan man säga att pubertetsåren är den andra (se mera därom längre fram). Därmed naturligtvis ej sagt att far ej skulle spela någon roll under åren däremellan, men under dessa griper så många "ställföreträdande" auktoriteter in i barnets liv.

Det hade varit önskvärt att här utförligare uppehålla sig vid rollfördelningen i en familj med särskild hänsyn till dominans och attityd mot barnen i olika åldrar. En skildring som den som ovan kan verka alltför schematiserad och alltför mycket grundad på patriarkalisk förebild, men jag är av den uppfattningen att den återspeglar biologiskt förankrade tendenser (se även Plant, 1937).

Föräldraförlust

Vad som gäller barn, som upplever en föräldraförlust, kan man särskilja dels en direkt, dels en indirekt följd därav, vilka båda naturligtvis är mycket beroende av hur gammalt barnet är. Skillnaden mellan direkt och indirekt följd syftar på att plötsligt *bli* utan fader å ena sidan och *vara* utan fader under uppväxten å andra.

Om *den direkta följden* av en föräldraförlust, kan som en kraftig generalisering sägas, att barnet kan uppleva diffusa men djupt baserade skuldkänslor, om det är av samma kön som den döde och att det i det andra fallet kan reagera med att idealisera den bortgångne. Dessa skuldkänslor går tillbaks till aggressionen i form av dödsönskningar — som barn under vissa perioder ofta hyser mot sina föräldrar. Oftast är det pojken som har sådana fantasier, riktat gentemot sin fader, men det förekommer även att flickan hyser sådana, riktade mot sin moder. Detta i sin tur går tillbaks på just den rivalitetskänsla, som berörts ovan. När sålunda vederbörande förälder dör, upplever barnet det som om hans eller hennes aggressioner fullföljts, med skuldkänslor som följd.

Flickor till bortgångna fäder, har snarast benägenheten att idealisera sin fader — det roliga och tjusiga kommer att överväga i deras minnen. Motsvarande förhållande skulle gälla mellan en pojke och en bortgången moder.

Av stor betydelse för den efterföljande reaktionen är hur den närmaste omgivningen och då särskilt den överlevande föräldern reagerar. Om t.ex. den överlevande modern glider in i en långvarig depression, drar hon liksom barnen till sig, varför dessa ofta får stora svårigheter att förtränga det skedda. Flickor tycks då snarast reagera med en ökad ängslan och ångest. I vår praktik har vi haft pojkar, som i en sådan situation har visat en stark nergång i skolprestationer och t.o.m. börjat skolka.

Den indirekta följden av en föräldraförlust är däremot mera utdragen. Jag ser härmed den effekt, som fadersfrånvaron kan ha på barnets vidare personlighetsbildning och sociala anpassning. Ovan har redan något berörts följden av att ej ha en fader under koltåren. Här skall endast nämnas den betydelse fadern även senare har som en direkt modell för särskilt pojkarna att växa upp efter. Pojken skall ju själv en gång bliva man och far i en familj och behöver därför tidigt få uppleva faderns funktion i familjen, liksom mannens i samhället. Vi ser därför ofta, att skilsmässobarn har sämre begrepp om de olika könets roller än andra barn har. Detta är dock mycket beroende på om de har syskon av andra könet eller ej, varvid flickor som har en storebror är bäst ställda. Sådan identifikationsförmåga anses av vissa forskare vara avgörande för vederbörandes framtida värdering och normuppfattning även i bredare bemärkelse. Antropologiska studier i främmande kulturer tycks tala härför (Whiting och Child, 1953).

I den ovan nämnda undersökningen av Tiller undersöktes 40 familjer, varav 21 hade endast en pojke som enda barn och 19 endast en flicka, även de som enda barn, i åldern 8—9½ år, och där fadern största delen av året befann sig på sjön. Som kontrollgrupp hade man 40 socialt sett snarlika familjer, där emellertid fadern bodde hemma.

Vad gäller sexuell differentiering visar Tiller att man hos pojkarna kan finna drag av både feminisering och kompensatoriskt hårtill mas-

kulinisering. I kontrollerad lek visade han sålunda feminina drag hos 9 sjömanspojkar men endast hos 1 kontrollpojke. Å andra sidan utvecklar de samtidigt sådana egenskaper som de själva tror är typiskt maskulina, vilket återfanns hos 14 sjömanspojkar men endast hos 3 kontrollpojkar.

Om sålunda pojkar utan far löper risken att feminiseras, riskerar då flickorna att, som motvikt till moderns inflytande, maskuliniseras i sitt beteende? Enligt vår erfarenhet är svaret nej. Under förskoleåren tycks snarare de typiskt feminina dragen förstärkas. Om senare — som överkompensation här till — maskulina drag förstärkas hos dem är svårt att avgöra, då sådan maskulinisering av flickor ej avviker väsentligt från den sociologiska normen för beteende bland flickor i dagens samhälle. I Tilters undersökning förekom maskulina drag hos sjömansflickorna endast något oftare än bland kontrollflickorna.

Under pubertetsåren reaktiveras ofta ångest och psykisk oro som härrör sig från psykiska traumata under tidigare år. Puberteten blir liksom ett stort hållfasthetsprov, då den unges känslomässiga relationer omstruktureras — både utåt och inåt. Frånvaron av en förälder leder lätt till överdriven isoleringskänsla och aggressivitet och försvårar det slutliga mognandet till en fri, stabil personlighet. Aggressiviteten har ett biologiskt ursprung men får kvantitativt sett ett mycket varierande uttryck hos olika barn, delvis beroende på vilka möjligheter de har att tillfredsställa sitt naturliga behov av självständighet. Saknas far, riktar sig den unges auktoritetsprotest mot mor. Hon får bära hela bördan ensam och en brytning som sedan kan bli svår att överbrygga kan bli följden. Många pubertetsbarn — då särskilt flickorna — når dock vid fadersfrånvaro aldrig fram till en riktig protest — eller aggressivitetsfas, utan fixeras i en föregående sådan, som i huvudsak kännetecknas av ett ökat kontaktbehov och beroende av modern. De vågar ej för sig själva erkänna sådan aggressivitet och än mindre öppet visa sådan. De förblir hämmade och bundna vid modern och upplever sin relation till henne som barn långt upp i tonåren — ofta även om de gifter sig. Skulle de ej göra som mor bestämmer eller vill, känner de sig olydiga

och får skuldkänslor. Detta till skillnad från en mogen kvinna, vars relation till modern i bästa fall kännetecknas av vördnad och respekt, vilket grundas på ömsesidig självständighet. Många psykiater anser att vuxnas neuroser i regel låter härleda sig till sådana fixeringar i puberteten medan andra, utan att förneka dem, lägger huvudvikten vid ännu tidigare förhållanden.

Den ensamma modern och barnet

Den stora faran för en ensam moder i sin relation till sina barn är att hon *överbeskyddar* dem. Sådan överbeskyddning kännetecknas i stort av tre förhållanden (Levy, 1943):

- 1) barnet bjudes alltför mycken moderskontakt
- 2) barnet infantiliseras
- 3) barnet hindras i sin sociala mognad.

1) *Moderns kvantitativt stora kontakt* med sina barn visar sig bl.a. i att hon kelar mera med dem än andra mödrar brukar göra och att hon ibland sover med dem i sin säng upp i högre åldrar än andra. Hon ängslas över dem och beskyddar dem mera i alla sådana situationer där andra mödrar medvetet tar eller tvingas ta vissa risker. En ordinär sjukdom föranleder relativt långt sängläge m.m. Levy fann i en intensivundersökning av 20 överbeskyddande mödrar att dessas barn var sjuka dubbelt så ofta som andra och att de hade blivit opererade 3 gånger oftare än andra barn. Det senare gällde framför allt sådana operationer där indikationerna för ingrepp är relativa och där läkaren tvingas ta hänsyn till en ängslig moders pockande på att ett ingrepp skall göras. Karakteristiskt nog var dessa barn utsatta för färre olycksfall än andra.

2) *Barnen infantiliseras*. Mor accepterar deras barnsligaste beteende och konserverar därigenom mycket därav. Detta ser man i alla åldersnivåer. Jag har under min behandling haft en sådan pojke som, trots mycket god intellektuell mognad, fortfarande vid 9½ års ålder leker med dockor. Man känner lättast igen en sådan infantilisering på att dessa mödrar hjälper barnen i vardagssituationer högre upp i åldrarna än andra mödrar. Detta gäller då framför allt på- och avklädning, matning m.m.

Man kan spekulera mycket över vad som ligger bakom sådan infantilisering. Många vill däri se ett uttryck för att den ängsliga modern hellre vill ha kvar dessa barn i en behändig lägre ålder än i en osäker högre. Hon behärskar situationen som den är nu, har barnet under kontroll och känner sig säker, men frukar för situationen när barnet växer upp, blir starkare, självständigare och mera svårbemästrat. Som orsak tillkommer behovet av fysisk kontakt som framhållits under punkt 1.

3) I viss grad sammanhörande med det förra är att överbeskyddade barn *hindras i sin sociala mognad*. Detta sammanhänger i viss mån med moderns egen isolering. Man har funnit att graden av dålig kamratkontakt står i direkt relation till hur många sociala kontakter modern själv har (Levy). Genom att barnet mest umgås med modern och hennes lilla bekantskapskrets får dessa barn redan under åren före skolan, men oftare mera markant under åren före puberteten, ett relativt vuxet beteende, som oftast står i skarp kontrast till deras känslomässiga omognad och beroende. Barnen glider in i en social pseudomognad, som grundar sig på den förmåga till imitation, som är grundläggande för alla barns sociala mognad. Är sådan pseudomognad särskilt utmärkande för barnet har det svårt att underordna sig och anpassa sig i kamratlekar. Det vill dominera och betar sig i många avseenden vuxet bland dem. Ibland ser man att de pseudomogna barnen inte kan acceptera sin lärarinna under de första skolåren. De kan ibland utveckla en skepticism som kan leda till en direkt fientlig inställning mot henne med ytterligt dåliga skolprestationer som följd. Detta är dock ingalunda regel — tvärtom njuter de oftast av de nya möjligheterna skolan erbjuder att bli fri från modern. Mitt intryck är att de ofta — med undantag för räkning — är duktigare än klasskamraterna. Modern pressar dem och förhör sig ängsligt hos läraren onödigt ofta om sitt barns framgång.

Tiller fann bland sina 40 sjömansbarn bedömt efter intervju att 14 av pojkarna och 8 av flickorna var överbeskyddade jämfört med 3 resp. 4 i kontrollgruppen. Bedömt i projektiv testning fann han stark överbeskyddning hos 12 sjömanspojkar och 14 sjömansflickor jämfört

med 4 resp. 6 i kontrollgruppen. Han fann vidare att dålig kamratanpassning var särskilt karakteristiskt för pojkarna. Det förekom hos 11 av de 21 sjömanspojkarna men endast hos 3 av de 20 kontrollpojkarna. Social pseudomognad fann han föreligga hos 12 sjömansbarn mot 6 kontrollbarn.

Jag vill nu nämna något om det *omvända disciplinförhållandet* som man ibland ser mellan en pojke och modern där det ej finnes någon fader. Detta ser man visst inte hos alla pojkar i denna situation och det behöver heller ej vara konstant, utan kan bryta fram periodvis. Främst karakteriseras det av att pojken helt enkelt härskar över modern. Han ställer allt större krav på henne, vilket kan leda till ett rent tyranniskt förhållande. Han bestämmer inte endast om sin egen klädsel utan även över moderns, han bestämmer matordningen, vad familjen skall göra på fritid, m.m. Modern står maktlös, försöker hon ta i, leder det till vredesutbrott hos pojken. Pojken vill liksom inta faderns position i familjen, men han gör det på ett överdrivet, obehärskat och naturligtvis omogget sätt. Ju yngre han är desto mera öppet tyranniskt är hans beteende, men även i viss mån mera lättavledbart. Tidigast brukar man se detta beteende bryta fram i 5—6 års åldern. Högre upp i åldrarna, får beteendet en mera avvägd, men därför för modern icke mera lättstyrd karaktär.

I anknytning härtill skall nämnas att en del mödrar reagerar i frånvaron av makens stöd på liknande sätt: De glider in i ett disciplinärt auktoritativt förhållande till särskilt sin eller sina pojkar, vilket hos somliga mödrar får bilden av perfektionism.

Tidigare har framhållits att pojkar utan fader ofta uppvisar feminina drag i vilket inbegripes en hämning av deras aggressivitet. Vad ovan sagts om den tyranniske pojken kan synas motsäga detta men måste ses som ett symptom på ett försök att bryta sin beroendekänsla. Karakteristiskt nog spelas aggressiviteten i dessa fall alltid ut starkast mot modern och ej alls eller endast episodvis mot övrig omgivning. Lärare och släktingar är alltid lika förvånade när de får höra hur pojken betar sig mot modern — om hon vågar berätta det! Ibland ser man sekundära följder hos barnet av den ängslan som

den överbeskyddande modern ofta uppvisar. Om hon har öppen ängslan, överför hon den nämligen mycket lätt på sina barn. Samtidigt som hon meddelar dem fakta om allt som skulle kunna hända, allt som hon fruktar och ängslas över, som om barnet vore mycket äldre och mera moget, samtidigt bekymrar hon sig över situationer och förhållanden, i vilka andra mödrar förblir passiva. Sådan överföring av egen ängslan och ångest kan naturligtvis även förekomma hos icke överbeskyddande mödrar. Det är avgjort det farligaste själsgiftet för ett barn — det suger det åt sig och börjar ofelbart en dag att själva ängslas och visa mera rädsla än andra barn.

Många av de skildrade symtomen är drag på motsatta ytterligheter. Barnen saknar den balans som andra barn får då deras föräldrar genom sin blotta närvaro eller aktivitet ständigt kan justera utslag från mitten i beteendet. Hos barn med en förälder kommer justeringen sent och utslagen blir därigenom relativt kraftiga. Det fordras god psykologisk inblick och erfarenhet för att kunna rätt värdera, devidera och sammanfoga så mångfacetterade och motsägan- de drag som man finner hos de skildrade barnen.

Andra faktorer än föräldraförlusten

Tidigare har talats något om faran men även nödvändigheten av generalisering av psykologiska sammanhang. När man analyserar ett sådant förhållande som det mellan en förälder och dess barn, har man nytta av att veta hur dynamiken mellan de olika parterna *brukar* utspelas, utan att man därför får tro att förhållandet är sådant i varje fall. Man måste tvärtom ständigt vara beredd att se variationerna på temat. Sådana variationer kan bero på flera olika omständigheter, varav här skall nämnas några.

Stor betydelse för hur förhållandet familjemedlemmarna emellan efter en skilsmässa gestaltar sig, har naturligtvis barnens olika *ålder*, vilket torde framgå av vad som ovan framhållits. Väsentligt är även vad de har upplevt av konfliktsituationen före och kanske särskilt under skilsmässotiden.

Av synnerligen stor betydelse är *moderns personlighet*. Särskilt de mödrar som konstitu-

tionellt är aktiva och uthålliga, kanske envisa och omständiga, torde när de bli ensamma med sitt barn lättare än andra överbeskydda detta. Viktigt är även om modern är neurotisk. I många skilsmässosituationer drivs hon in i en isolering och ensamhet, som lätt aktiverar en kanske tidigare behärskad ångest. Hon reagerar neurotiskt med sådana yttre symtom som ständigt ängslan, trötthet m.m.

Mycket av de här skildrade förhållandena mellan barn och deras moder kan man även finna i familjer, där det finns en fader. I regel är emellertid fadern då psykiskt svagare eller i varje fall passivare än modern. Vi kan även finna det i familjer, där barnen rent kvantitativt upplever sin fader mycket litet, som i ovan skildrade sjömansfamiljer. Det finns i vårt moderna samhälle många familjer, där fadern arbetar på en annan ort eller, i den allt intensivare strävan efter en bättre ekonomisk ställning, arbetar så mycket, att han sällan träffar sina barn. Av stor betydelse i dessa situationer är dock hur pass dominerande modern är. I familjer där det ej finns någon fader ligger ett stort ansvar på manliga släktingar. De kan nämligen mycket lätt spela rollen av stand-in-fader. Detta kan de göra utan att behöva vistas särskilt mycket i familjen — det väsentliga är att pojken eller flickan har någon manlig figur, som de åtminstone i sin fantasi kan beteckna som far, när vetenskapen om deras handikap överväldigar dem. Dessutom kan han vara ett icke ringa moraliskt stöd åt den ensamma modern.

Många skilsmässomödrar har förmåga att spontant ändra sin attityd och sina krav mot sitt eller sina barn efter hand som de växer upp. Dessa mödrar spelar i vissa avseenden en fadersroll medan andra genom psykologisk rådgivning i viss utsträckning kan bibringas sådan förmåga. Hela skilsmässofamiljen är i behov av sådan hjälp som erbjuds i den barnpsykiatriska verksamheten.

LITTERATURFÖRTECKNING

Berntsen, K. och Christiansen, K. O.: Mandlige arresthushfanger.
Utgiven av Direktoratet for Fængselsvæsendet.
Köpenhamn 1955.

Forts. sid. 24